

УДК: 37.01131+1721

ЗМІСТОВИЙ АСПЕКТ ПОНЯТТЯ «ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Майданик О. В.

Вінницький обласний комунальний гуманітарно-педагогічний коледж,
Україна, Вінниця

У статті зроблено спробу шляхом науково-теоретичного аналізу філософської і психолого-педагогічної літератури охарактеризувати змістовий аспект поняття «громадянська компетентність майбутнього вчителя початкової школи»; розкрито сутність поняття «громадянська компетентність»; аргументовано актуальність громадянської освіти студентської молоді в сучасних умовах; особливу увагу приділено категоріям «громадянськість», «громадянська культура», «громадянська поведінка», «громадянська позиція» і «громадянська свідомість»; визначено основні чинники, які впливають на формування громадянської компетентності студентів педагогічного коледжу; зроблено висновок, що важливість формування громадянської компетентності для вчителя початкової школи обумовлена його місцем і роллю у системі формування особистості майбутнього громадянина.

Ключові слова: вчитель початкової школи, громадянська компетентність, громадянськість, громадянська культура, громадянська поведінка, громадянська позиція, громадянська свідомість, педагогічний коледж.

Майданик Е. В. Смысловый аспект понятия «гражданская компетентность» учителя начальной школы / Винницкий

*областной коммунальный гуманитарно-педагогический колледж,
Украина, Винница*

В статье сделана попытка, путем научно-теоретического анализа философской и психолого-педагогической литературы охарактеризовать смысловой аспект понятия «гражданская компетентность будущего учителя начальной школы»; раскрыта сущность понятия «гражданская компетентность», аргументирована актуальность гражданского образования студенческой молодежи в современных условиях; особое внимание уделено категориям «гражданственность», «гражданская культура», «гражданское поведение», «гражданская позиция» и «гражданское сознание»; определены основные факторы, которые влияют на формирование гражданской компетентности студентов педагогического колледжа; сделан вывод, что важность формирования гражданской компетентности для учителя начальной школы обусловлена его местом и ролью в системе формирования личности будущего гражданина.

Ключевые слова: учитель начальной школы, гражданская компетентность, гражданственность, гражданская культура, гражданское поведение, гражданская позиция, гражданское сознание, педагогический колледж.

PhD in Pedagogy, Maidanyk O. V. The concept of the civil competence of a primary school teacher / Vinnytsia Oblast Communal Humanitarian Pedagogical College, Ukraine, Vinnytsia

The article is an attempt to disclose the meaning of the concept "civil competence of a future primary school teacher" through the scientific and theoretical analysis of philosophical, psychological and educational literature and to reveal the importance of students' civil education in modern conditions. Special attention is paid to the categories of

"citizenship", "civil culture", "civil behavior", "citizenship" and "civil awareness". The basic factors that influence the development of pedagogical college students' civil competence are defined. A conclusion is made that the importance of the development of civil competence for primary school teachers is determined by its place and role in the system of the formation of future citizens' identity.

Key words: primary school teacher, civil competence, citizenship, civil culture, civil behavior, civil position, civil awareness, Pedagogical college.

Вступ. Ідея громадянського виховання пройшла довгий і непростий шлях розвитку. Тож не дарма, на початку XXI століття, у період розбудови української демократичної держави важливого значення набуває розвиток громадянської освіти та її ключової категорії громадянської компетентності. Головна відповідальність за формування громадянської компетентності української молоді лягає на школу, особливо на її початкову ланку.

У Методичних рекомендаціях щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах зазначається, що «у початкових класах соціальна і громадянська компетентності як ключові є міждисциплінарними та інтегруються через усі освітні галузі і, спрямовуються на соціалізацію особистості, набуття громадянських якостей, дотримання соціальних норм і правил» [1, с. 73].

Проте, ефективність формування громадянської компетентності молодших школярів стане можливою лише за умови відповідної підготовленості вчителів початкової школи, адже сучасний учитель повинен володіти не тільки професійно моральними якостями (чуйність, милосердя, повага до учнів, справедливість), а й якостями громадянина своєї країни, мати чітку громадянську позицію. Тому варто розглядати сформовану громадянську компетентність майбутнього вчителя початкової школи як один із чинників готовності

випускників вищих педагогічних навчальних закладів, в тому числі коледжів, до професійної діяльності у процесі їхньої фахової підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення громадянської освіти досліджували К. Баханов, Н. Бібік, І. Єрмаков, О. Лебедєв, О. Овчарук, О. Пометун, О. Сухомлинська та ін., проблемами формування громадянської компетентності особистості займалися Р. Арцишевський, Т. Бакка, П. Вербицька, Т. Ладиченко, В. Оржеховський, О. Пометун, М. Рагозін, С. Рябов, І. Тараненко, К. Чорна та ін.; ключові категорії громадянської освіти вивчали М. Боришевський, О. Красовська, Н. Нікітіна, В. Плахтєєва та ін., сутність і структуру поняття громадянської компетентності, а також шляхи її формування в учнів висвітлено у працях Т. Ладиченко, О. Пометун та ін., теоретичні і практичні засади розвитку громадянської компетентності майбутніх учителів охарактеризували О. Кучер, М. Михайліченко, О. Шестопалюк.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є визначення змістового аспекту поняття «громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи».

Виклад основного матеріалу. Громадянська компетентність вчителя початкової школи характеризується сукупністю освітніх елементів, що охоплюють систему знань, умінь, навичок, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості. Саме вони допомагають йому усвідомити своє місце в суспільстві, визначити свій професійний обов'язок, обов'язок і відповідальність перед Батьківщиною та державою.

Однак, аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про неоднозначність визначення поняття «громадянська компетентність». У змістовому аспекті вчені часто характеризують його такими

поняттями, як: громадянськість, громадянська позиція, громадянська поведінка, громадянська зрілість, громадянська культура, громадянська свідомість тощо.

Сутність громадянської компетентності найчастіше розглядається в контексті поняття громадянськості. За твердженням О. Шестопалюка, воно може вживатися в широкому або вузькому значенні. В широкому розумінні громадянськість характеризується як інтегральна якість особистості, якою поєднуються окремі складові громадянської компетентності, а у вузькому розумінні як окрема риса серед інших громадянських рис особистості [2, с. 117].

В Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності зазначається, що «громадянськість – це реальна можливість втілення в життя сукупності соціальних, громадянських прав особистості, її інтеграція в культурні й соціальні структури суспільства» [3, с. 7].

Вважаємо, що у контексті дослідження, близьким за значенням до «громадянськості» є поняття «громадянська позиція». Громадянську позицію» вчені розглядають як: системне явище, що відображає ступінь інтеграції відносин людини до суспільства, держави, в якій вона проживає, на емоційному, раціональному й поведінковому рівні [4]; систему цінностей і соціальних орієнтацій та настанов, що характеризують людину як громадянина країни та суспільства [3]; громадянський обов'язок, що став моральним принципом, усвідомленою готовністю і прагненням діяти задля інтересів суспільства й особистості [5].

Результатом прояву громадянської позиції в активних діях і вчинках, а також результатом соціальної активності особистості є її громадянська поведінка. Громадянська поведінка, на думку Г. Хітрової, може виступати у таких формах: дотримання поведінкових

(моральних, правових, соціальних) норм суспільства, їх виконання й використання під час практичної діяльності. Разом з тим, сприйнятті свідомістю поведінкові норми переломлюються через: потреби особистості кожного громадянина; його інтереси; особистий досвід; реальні життєві обставини й відношення до суспільства та держави [6, с. 38].

Ми вважаємо, що громадянська поведінка може розглядатися також як критерій громадянської вихованості, показниками якої виступають уміння проявляти громадянську активність, відстоювати соціальну справедливість, дотримуватися норм соціальної взаємодії, брати активну участь у громадянській діяльності.

Громадянськість людини, як складне психологічне утворення, є засвоєна нею частка соціально-культурного досвіду, яку можна назвати громадянською культурою. Громадянська культура особистості у дослідженні Н. Дерев'янка виступає як «...інтегральна системна властивість, що характеризується мірою сформованості суспільно-значущих громадянських якостей, набутих у результаті функціонування механізму внутрішньої ціннісно-нормативної регуляції поведінки та зовнішніх громадянських відносин особи в процесі її життєдіяльності та спілкування» [7, с. 13].

На нашу думку, важливими моральними цінностями, які визначають громадянську культуру особистості є совість, чесність, принциповість, свобода, рівність, справедливість, повага, гідність, працелюбність, відповідальність тощо.

Майбутньому учителю початкової школи крім громадянської культури потрібно також володіти такими відповідними якостями і характеристиками, які утворюють його громадянську зрілість. Характеризуючи громадянську зрілість Т. Мироненко зауважує, що це «...моральний феномен, що визначається не віком, а поглядами,

вчинками гармонійно і всебічно розвинутої людини з гуманістичним світоглядом. Громадянсько зрілій особистості притаманний процес постійного самовдосконалення. Високий рівень національної самосвідомості і планетарної свідомості, знання культури й історії рідної країни, гуманістична мораль, знання і виконання обов'язків, соціальна відповідальність, високий професійний рівень, стійкі переконання» [8, с. 6].

З огляду на сказане, можна стверджувати, що громадянська зрілість студентів є частиною соціально-професійної зрілості майбутнього педагога.

Визначальною характеристикою громадянської зрілості як результату системи громадянського виховання є розвинена громадянська самосвідомість. Основою громадянської свідомості особистості є усвідомлення того, що людина є частиною певного громадянського суспільства, якій притаманна певна система моральних та національних цінностей. Громадянська самосвідомість, на думку, О. Красовської – це складний процес усвідомлення особистістю своєї громадянської сутності, оцінювання себе як патріота незалежної України, що проявляється в соціально-значущій діяльності, спрямованій на розвиток Батьківщини [9, с. 11]. Важливим чинником громадянської свідомості, зазначає В. Плахтєєва, є національна складова, яка забезпечує передачу молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування громадянина» [10].

Окрім зазначених нами категорій, що складають сутність дефініції «громадянська компетентність науковцями розглядаються й інші поняття безпосередньо пов'язані з нею. Так, на думку Л. Снігур зміст громадянської компетентності пов'язаний з поняттями:

плюралізм, полікультурність, багатоманітність, толерантність, соціальна згуртованість, колективні та індивідуальні права та обов'язки, свобода, соціальна справедливість, самоусвідомлення (національне, європейське, глобальне), що є ключовим для сучасного розуміння сутності громадянськості [11].

Досить часто дослідники розкривають зміст громадянської компетентності через виокремлення комплексу громадянських якостей особистості. Зокрема: патріотизм, інтернаціоналізм, демократизм, громадянська свідомість, громадянська самосвідомість і самовизначення, громадянське мислення, громадянська відповідальність, почуття громадянської гідності, громадянські обов'язки, громадянська совість, громадянська мужність, громадянська діловитість, національна й полікультурна зрілість [12]; повага до національних традицій, національний менталітет, національна гідність, громадянська мужність, прихильність до вселюдських цінностей і місцевий патріотизм, державна патріотичність, громадянська дисциплінованість і громадянська активність, збереження родоводу й честі сім'ї, національна одномовність [7]; громадянський обов'язок, громадянську відповідальність, громадянську совість і громадянську активність [13] тощо.

Отже, громадянська компетентність вчителя початкової школи – це певне особистісне утворення, в основі якого і механізмом якого є певна система професійних знань, особистих якостей, ставлень педагога до держави, суспільства, інших людей, до себе як громадянина, а також потреба у формуванні громадянськості молодших школярів як пріоритетної соціально-моральної цінності.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши сутність, зміст та особливості формування громадянської компетентності майбутніх

учителів початкової школи нами доведено, що громадянська компетентність є системним утворенням, ключовим поняттям в сучасній педагогічній теорії і практиці. Важливість формування громадянської компетентності для вчителя початкової школи обумовлена його місцем і роллю у системі формування особистості майбутнього громадянина, адже учитель є носієм духовної, моральної і громадянської культури. Формування громадянської компетентності майбутніх учителів слід розглядати як важливий компонент системи фахової підготовки, що дозволяє вести громадсько-виховну діяльність в освітньому процесі коледжу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. На подальше вивчення заслуговує питання розробки педагогічних умов, що сприятимуть формуванню громадянської компетентності студентів педагогічних коледжів – майбутніх учителів початкової школи.

Література:

- 1. Наказ Міністерства освіти і науки України № 641 від 16.06.2015 року. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки України. – 2015. – № 7. – К.: Педагогічна преса, 2015. – С. 70 – 95.*
- 2. Шестопалюк О. В. Теоретичні і практичні засади розвитку громадянської компетентності майбутніх учителів: дис. ... доктора. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»*

/ О. В. Шестопалюк – Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2010. – 557 с.

3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Шлях освіти. – 2000. - № 3. – С. 7 – 13.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

5. Капто А. С. Воспитание гражданского долга и ответственности А.С. Капто // Советская педагогика. – 1981. – № 6. – С. 10 – 17.

6. Хітрова Г. В. Громадянське виховання студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу: дис. канд. пед. наук: 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Г. В. Хітрова. – Ялта, 2014. – 208 с.

7. Дерев'янюк Н. П. Теоретичні засади формування громадянської культури учнів загальноосвітньої школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. П. Дерев'янюк. – Луганськ: Луганський національний педагогічний університет ім. Т. Шевченка, 2004. – 30 с.

8. Мироненко Т. П. Формування громадянської зрілості в майбутніх учителів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. П. Мироненко. – Одеса: Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2001. – 16 с.

9. Красовська О. О. Виховання громадянської самосвідомості старшокласників засобами символіки народного мистецтва України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. О.

Красовська. – К.: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 1999. – 23 с.

10. Плахтєєва В. І. Формування громадянської свідомості майбутніх учителів у процесі професійної підготовки: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. І. Плахтєєва. – Харків, 2007. – 183 с.

11. Снігур Л. А. Психологія становлення громадянськості особистості: Автореф. дис. ...д-ра пед. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л. А. Снігур – Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2005. – 32 с.

12. Рудь М. В. Формування громадянських якостей старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи (в умовах політкультурного регіону): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / М. В. Рудь. – Луганськ, 2002. – 20 с.

13. Гаязов А. С. Формирование гражданских качеств школьников в процессе трудовой деятельности: учебн. пособие к спецкурсу / А. С. Гаязов. – Куйбышев: Куйбышев. пед. ин-т, 1990. – 93 с.

References:

1. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 641 vid 16.06.2015 roku. Pro zatverdzhennja Konceptiji nacionaljno-patriotychnogho vykhovannja ditej i molodi. Zakhodiv shhodo realizaciji Konceptiji nacionaljno-patriotychnogho vykhovannja ditej i molodi ta metodychnykh rekomendacij shhodo nacionaljno-patriotychnogho vykhovannja u zagaljnoosvitnikh navchalnykh zakladakh // Informacijnyj zbirnyk ta komentari Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. – 2015. - № 7. – К. : Pedagoghichna presa, 2015. – S. 70 – 95.

2. Shestopaljuk O. V. Teoretychni i praktychni zasady rozvytku ghromadjansjkoji kompetentnosti majbutnikh uchyteliv: dys. ... doktora.

- ped. nauk: 13.00.04 «Teorija i metodyka profesijnoji osvity» / O. V. Shestopaljuk – Vinnycja : Vinnyckyj derzhavnyj pedagoghichnyj universytet imeni Mykhajla Kocjubynskogho, 2010. – 557 s.
3. *Koncepcija ghromadjanskogho vykhovannja osobystosti v umovakh rozvytku ukrajinskoji derzhavnosti // Shljakh osvity. – 2000. - № 3. – S. 7 – 13.*
4. *Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoji ukrajinskoji movy / [uklad. i gholov. red. V. T. Busel]. – K : Irpinj: VTF «Perun», 2004. – 1440 s.*
5. *Kapto A. S. Vospitanie grazhdanskogo dolga i otvetstvennosti / A. S. Kapto // Sovetskaya pedagogika. – 1981. – № 6. – S. 10 – 17.*
6. *Khitrova Gh. V. Ghromadjanske vykhovannja studentskoji molodi v navchaljno-vykhovnomu procesi vyshhogho navchalnogho zakladu: dys. kand. ped. nauk: 13.00.07 «Teorija i metodyka vykhovannja» / Gh. V. Khitrova. – Jalta, 2014. – 208 s.*
7. *Derev'janko N. P. Teoretychni zasady formuvannja ghromadjanskoi kuljтуры uchniv zaghaljnoosvitnjoji shkoly: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. nauk : 13.00.01 «Zaghaljna pedagoghika ta istorija pedagoghiky» / N. P. Derev'janko. – Lughansjk: Lughanskyj nacionalnyj pedagoghichnyj universytet im. T. Shevchenka, 2004. – 30 s.*
8. *Myronenko T. P. Formuvannja ghromadjanskoi zrilosti v majbutnikh uchyteliv: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. nauk: 13.00.04 «Teorija i metodyka profesijnoji osvity» / T. P. Myronenko. – Odesa: Pivdenoukrajinskyj derzhavnyj pedagoghichnyj universytet imeni K. D. Ushynskogho, 2001. – 16 s.*
9. *Krasovsjska O. O. Vykhovannja ghromadjanskoi samosvidomosti starshoklasnykiv zasobamy symvoliky narodnogho mystectva Ukrajinj: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. nauk : 13.00.01 «Zaghaljna pedagoghika ta istorija pedagoghiky» / O. O. Krasovsjska. –*

K.: Nacionaljnyj pedagoghichnyj universytet im. M. P. Draghomanova, 1999. – 23 s.

10. Plakhtejejeva V. I. Formuvannja ghromadjanskoji svidomosti majbutnikh uchyteliv u procesi profesijnoji pidghotovky: dys. kand. ped. nauk: 13.00.04 «Teorija i metodyka profesijnoji osvity» / V. I. Plakhtjejeva. – Kharkiv, 2007. – 183 s.

11. Snighur L. A. Psykhologhija stanovlennja ghromadjansjkosti osobystosti: Avtoref. dys. ...d-ra ped. nauk: 19.00.07 «Pedagoghichna ta vikova psykhologhija» / L. A. Snighur – Instytut psykhologhiji im. Gh.S. Kostjuka APN Ukrajinny. – K., 2005. – 32 s.

12. Rudj M. V. Formuvannja ghromadjansjkykh jakostej starshoklasnykiv u navchaljno-vykhovnomu procesi zaghaljnoosvitnjoji shkoly (v umovakh politkuljturnogho rehionu): avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. nauk: 13.00.05 «Socialjna pedagoghika» / M. V. Rudj. – Lughansjk, 2002. – 20 s.

13. Gayazov. A. S. Formirovanie grazhdanskikh kachestv shkolnikov v protsesse trudovoy deyatel'nosti: uchebn. posobie k spetskursu / A. S. Gayazov. – Kuybyshev: Kuybyshev. ped. in-t, 1990. – 93 s.